

dr Joanna Rutecka

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

WYPŁATA DODATKOWYCH OSZCZĘDNOŚCI EMERYTALNYCH – MOŻLIWE FORMY, DOŚWIADCZENIA I PROPONOWANE ZAŁOŻENIA

Analiza przygotowana dla Towarzystwa Ekonomistów Polskich w ramach projektu
„Dodatkowy System Emerytalny (DSE)”

Wprowadzenie

Dodatkowe systemy emerytalne zostały powołane w celu uzupełnienia świadczeń z systemów powszechnych, które co do zasady powinny zaspokajać podstawowe potrzeby na emeryturze. O wyższy standard życia w okresie starości można zadbać albo przedłużając aktywność zawodową albo oszczędzając dodatkowe środki w trakcie aktywności zawodowej. Zarówno długość okresu aktywności zawodowej, jak i wielkość odkładanych środków powinny być dostosowane do możliwości i potrzeb indywidualnego uczestnika. Podobnie powinno być z formami wypłaty zgromadzonych środków, zwłaszcza jeśli mają one charakter dobrowolny. Dobre dopasowanie do potrzeb uczestników i właściwa konstrukcja systemu wypłat z punktu widzenia dostępnych produktów, poziomu opłat i sposobu zarządzania środkami powinny stanowić nadrzędne cele wprowadzanych w tym zakresie regulacji. Formy wypłaty dodatkowych oszczędności powinny przy tym oferować pożądanym poziom bezpieczeństwa po akceptowalnych kosztach, przy zachowaniu znacznej elastyczności tej części systemu emerytalnego.

Formy wypłaty świadczeń emerytalnych – ujęcie teoretyczne

Świadczenie wypłacane z dodatkowych oszczędności emerytalnych mogą przyjmować formę renty dożywotniej, wypłaty programowanej lub wypłaty jednorazowej. Bazowe systemy emerytalne wykorzystują zwykle rozwiązania w formie renty dożywotniej z uwagi na konieczność ochrony przed ryzykiem długowieczności przejawiającą się w obowiązku

zapewnienia wypłaty emerytury do końca życia jednostki.¹ Uzupełniające systemy emerytalne, z uwagi na cel dopasowania uczestnictwa w systemie do indywidualnych potrzeb oszczędzającego, dopuszczają natomiast często wypłatę jednorazową lub wypłatę programowaną.

Wypłata jednorazowa (ang. *lump sum*) jest rozwiązaniem stosowanym w praktyce bardzo rzadko. Dopuszczenie możliwości wypłat jednorazowych skutkuje bowiem wieloma zagrożeniami m.in., że ubezpieczeni nie wykażą się wystarczającą przezornością oraz długowzrocznością i skonsumują otrzymane środki w ciągu krótkiego okresu zaraz po przejściu na emeryturę. Ta forma wypłaty nie chroni przed ryzykiem długowieczności, jednak jest rozwiązaniem dającym emerytom największą swobodę dysponowania środkami w okresie starości. Jest często wykorzystywana, zwłaszcza w przypadku dodatkowych indywidualnych planów emerytalnych.

Drugą z możliwości wypłaty środków emerytalnych jest wypłata programowana czyli plan systematycznych wypłat (ang. *scheduled withdrawals, programmed withdrawals*). Polega on na ratalnej wypłacie zgromadzonych wcześniej środków. Liczba rat może być w zasadzie dowolnie ustalona (zwykle wypłaty rozłożone są na kilka-kilkadziesiąt lat), lecz może też zależeć od długości dalszego przeciętnego trwania życia osoby przechodzącej na emeryturę. Liczba rat zależy także od przyjętej częstotliwości ich wypłacania, przy czym standardowo transfery są comiesięczne. W większości rozwiązań wypłaty dokonywane są miesięcznie, a pierwsza rata płatna jest w pierwszym miesiącu po przejściu na emeryturę.

Wypłata programowana chroni emeryta przed pokusą skonsumowania wszystkich środków tuż po przejściu na emeryturę, nie oferuje jednak ochrony przed ryzykiem zbyt długiego życia – środki mogą się bowiem wyczerpać przed śmiercią osoby pobierającej świadczenie. Nawet w rozwiązaniu zakładającym wypłaty przez okres przeciętnego dalszego trwania życia danej osoby z regularnym korygowaniem wysokości i liczby wypłat, zgodnie ze zmianami w przeciętnym dalszym trwaniu życia, saldo kapitału emerytalnego może osiągnąć zero, jeśli rozwiązanie to zakłada wypłatę emerytury w wysokości nie niższej niż pewna kwota minimalna (taką kwotę ustala się zwykle, gdyż poniżej pewnego poziomu koszty obsługi wypłaty mogą być zbyt wysokie w relacji do świadczenia). Wówczas, jeśli pobierający świadczenie będzie żył dłużej niż przeciętnie, w ostatnich miesiącach starości brak będzie

¹ Szerzej: J. Rutecka, *Wypłata świadczeń emerytalnych z kapitałowej części systemu emerytalnego w Polsce*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, nr 4/2012.

realizacji wypłat w dodatkowego planu emerytalnego na skutek wcześniejszej konsumpcji środków.

Plan systematycznych wypłat ze względu na możliwość indywidualnego dopasowania długości okresu wypłaty świadczeń do potrzeb oszczędzającego jest rozwiązaniem spełniającym cele przypisane dodatkowemu zabezpieczeniu emerytalnemu. Ponadto, co nie mniej ważne, zakłada on udział emeryta w zyskach z lokowania środków emerytalnych i umożliwia dziedziczenie kapitału po jego śmierci (kapitał emerytalny pozostaje własnością oszczędzającego). W przypadku połączenia zachęt podatkowych z gwarancjami emerytur minimalnych w systemie bazowym, może też pozwalać na czasowe odłożenie konieczności dopłaty do emerytury minimalnej. Na świecie znane są rozwiązania zobowiązujące uczestników systemu emerytalnego do wypłat programowanych w wysokości oznaczającej wypłatę łącznie co najmniej emerytury minimalnej, gdy emerytura dożywotnia byłaby niższa od ustalonego świadczenia minimalnego.²

W powszechnych systemach emerytalnych najczęściej wykorzystywaną formą wypłaty świadczeń emerytalnych jest renta dożywotnia (ang. *annuity*). W przypadku takiego rozwiązania osoba przechodząca na emeryturę kupuje obietnicę wypłaty dożywotniego świadczenia według ściśle określonych warunków w zamian za przekazanie środków emerytalnych, które zgromadziła w okresie aktywności zawodowej. W mechanizmie tym świadczenia dla osób żyjących dłużej od przeciętnej długości trwania życia finansowane są ze środków osób, które nie dożyły wieku przeciętnego. Niezależnie zatem od długości życia emeryta, ma on zagwarantowane świadczenie w ustalonej wysokości, a ryzyko długowieczności przeniesione jest na podmiot wypłacający świadczenie (zwykle zakład ubezpieczeń na życie bądź tzw. zakład emerytalny). Ta forma wypłaty występuje przede wszystkim w systemach bazowych i obowiązkowych, których głównym celem jest zapewnienie świadczenia w całym okresie dezaktywizacji zawodowej, niezależnie od faktycznej długości życia danej jednostki.

Renta dożywotnia może występować w różnych odmianach, z których do najważniejszych zaliczyć należy:

² Rozwiązanie takie zastosowano m.in. w Chile. Wypłatę programowaną muszą wybrać osoby, których oszczędności nie wystarczają na wykupienie renty dożywotniej w wysokości co najmniej minimalnej emerytury. Systematycznych wypłat dokonuje tam podmiot zarządzający funduszem emerytalnym (AFP) czyli odpowiednik powszechnych towarzystw emerytalnych w Polsce. Zob. R. Palacios, R. Rofman, *Annuity markets and benefit design in multipillar pension schemes: Experience and lessons from four Latin American countries*, World Bank, March 2001, s. 14.

- rentę natychmiastową i rentę odroczoną,
- rentę stałą i rentę zmienną,
- rentę z okresem gwarantowanym i bez okresu gwarantowanego,
- rentę indywidualną i na dwa życia (zwaną często małżeńską).

W przypadku renty natychmiastowej płatności świadczeń rozpoczynają się od miesiąca następującego po miesiącu przejścia na emeryturę. Taki rodzaj renty dominuje w dodatkowych systemach emerytalnych. W niektórych krajach³ istnieje możliwość wykupienia renty odroczonej z okresem odroczenia wynoszącym z reguły od roku do kilku lat. W okresie odroczenia emeryt otrzymuje okresowe świadczenie, którego wysokość nie może przekraczać określonej części wyliczonej dla niego renty dożywotniej. Wpłaty ratalne w okresie odroczenia pomniejszają saldo oszczędności ubezpieczonych i przyczyniają się tym samym do obniżenia wysokości późniejszego świadczenia rentowego.

Renty stałe zakładają wypłatę świadczenia w równej wysokości przez cały okres emerytalny. Z uwagi na zmiany wartości pieniądza w czasie, rozwiązanie to nie jest stosowane w bazowych systemach emerytalnych. Z tego powodu najczęściej stosowana jest renta zmienna, której wartość podlega korektom w czasie, z uwzględnieniem zmieniających się wskaźników ekonomicznych. Wysokość renty jest zwykle uzależniona od wskaźnika wzrostu cen towarów i usług konsumpcyjnych (inflacji) i/lub także stopy zwrotu osiągniętej z inwestowania kapitałów emerytalnych.

Aby złagodzić ewentualny „szok przejścia” związany z sytuacją, gdy emeryt nabywający rentę dożywotnią umiera kilka miesięcy lub lat po przejściu na emeryturę, stosowane są gwarancje długości okresu wypłaty świadczenia. W przypadku rent z okresem gwarantowanym świadczenie wypłacane jest do śmierci świadczeniobiorcy, ale nie krócej niż przez określoną liczbę lat. W przypadku śmierci ubezpieczonego przed upływem okresu gwarantowanego, świadczenie wypłacane jest do końca tego okresu wskazanej przez niego osobie. Okres gwarantowany może być przy tym ustalony w jednakowej długości dla wszystkich ubezpieczonych, ograniczony z góry lub z dołu.⁴ Przykładem zastosowania takiego rozwiązania są regulacje dot. wypłaty świadczeń z II filara polskiego systemu emerytalnego.

³ Np. w Chile i Peru.

⁴ W Chile jeden z produktów rentowych z okresem gwarantowanym zwany jest *thinking of her life annuity*. Emerytura jest płatna w pełnej wysokości pozostałemu przy życiu małżonkowi, aż do jego śmierci. Istnieje również odmiana, w której po śmierci świadczeniobiorcy emerytura jest płatna wskazanemu beneficjentowi aż do momentu, kiedy suma wypłat zrówna się z sumą wpłaconych składek. R. Palacios, R. Rofman, op. cit., s. 10.

Formy wypłaty świadczeń emerytalnych w krajach europejskich

W krajach europejskich zdecydowanie dominują wypłaty w formie renty dożywotniej oraz wypłaty jednorazowej. Rzadziej spotykane są wypłaty ratalne. Poniższa tabela prezentuje możliwości wypłaty świadczeń z kapitałowych części systemów emerytalnych w krajach Unii Europejskiej. Warto przy tym pamiętać, że w terminologii europejskiej II filar (z wyjątkiem tzw. nowych członków Unii) to zwykle pracownicze programy emerytalne, a III filar – indywidualne plany emerytalne.

Tabela nr 1. Formy wypłaty świadczeń emerytalnych z kapitałowych systemów emerytalnych w krajach Unii Europejskiej

Kraj/ Cechy programu	Filar	UK	FR	NL	AT	PL	SE	IT	RO	DE	GR	ES	ET	HU	SK
Liczba odmian programów	II	3	6	4	6	1	4	4	1	5	2	4	1	1	1
	III	1	1	1	1	3	2	2	1	2	1	5	1	1	1
Obowiązek uczestnictwa	II	D	D/ O	QO	D /O	O	QO	D	O	D	D	D	O	D	QO
	III	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D
Formy wypłaty	II	mak s. 25% LS/ AN	LS/ AN	AN	AN	AN	AN/ PW	mak s.50 % LS/ AN	AN	LS /AN	LS/ AN	LS/ AN	AN	AN/ LS	AN/ PW +A N
	III	mak s. 25% LS	AN	AN	LS/ AN	LS/ PW	AN	mak s. 50% LS	AN	mak s. 30% LS/ AN	LS/ AN	LS/ AN	AN/ LS	AN/ LS	AN/ LS/ PW
Formuła	S	DB	DB	DB	DB	DC	DB/ DC	DB/ DC	DC	DB	DC	DB/ DC	DC	DC	DC
	N	DC	DB/ DC	DB/ DC	DB/ DC	DC	DC	DC	DC	DB/ DC	DC	DC	DC	DC	DC

Wyjaśnienia: D – dobrowolne; O – obowiązkowe, QO – quasi-obowiązkowe; LS – wypłata jednorazowa; AN – renta dożywotnia; PW – wypłata ratalna; n/a — brak danych, S – programy stare, większość funkcjonujących obecnie programów, N – programy nowo tworzone.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Study on the position of savers in private pension products*, Oxera Consulting Ltd., 2013 oraz Berthon J., Christoff L., Davydoff D., Fulea F., Gabaut L., Gunnarsdottir J., Houdmont A., Klages M., Kortessuoma N., Mujagić E., Prache G., Rossi M., Rutecka J., Šebo J., Silva F., Struwe K., Virdzek T., Viver J.M., [Pension Savings. The Real Return. 2015 Edition](#), Better Finance, Brussels 2015.

Z powyższych danych wynika, że właściwie nie ma reguł dotyczących wyboru konkretnej formy wypłaty świadczeń w przypadku dobrowolnego zabezpieczenia emerytalnego. Natomiast jeśli programy mają charakter obowiązkowy lub quasi-obowiązkowy, niemal zawsze występuje wypłata w formie renty dożywotniej (Francja, Holandia, Austria,

Rumunia, Estonia) lub dostępne są dwie formy, tj. renta dożywotnia i wypłata ratalna (Szwecja, Słowacja).

Aktualne formy wypłaty świadczeń emerytalnych w III filarze w Polsce

Obecnie, możliwości wypłaty środków z III filara polskiego systemu emerytalnego zależą od formy instytucjonalnej, w której uczestniczy emeryt (PPE, IKE lub IKZE). We wszystkich rozwiązaniach środki mogą podlegać wypłacie, wypłacie transferowej lub zwrotowi.

Środki zgromadzone w ramach **pracowniczych programów emerytalnych** mogą być wypłacone (chodzi tu o sytuację nazywaną w świetle przepisów „wypłatą”):

- na wniosek uczestnika po osiągnięciu przez niego 60 lat,
- na wniosek uczestnika po przedstawieniu decyzji o przyznaniu prawa do wcześniejszej emerytury i po ukończeniu 55 lat,
- automatycznie po ukończeniu przez uczestnika 70 lat, jeżeli wcześniej nie wystąpił z wnioskiem o wypłatę środków,
- na wniosek osoby uprawnionej, w przypadku śmierci uczestnika.

Wypłacie podlega całość środków.

Środki mogą być także przetransferowane do innego planu w ramach III filaru. Wówczas wystąpi wypłata transferowa z PPE, która jest możliwa jedynie na wniosek uczestnika:

- do innego programu, którego uczestnikiem jest dana osoba,
- na IKE uczestnika,
- na IKE osoby uprawnionej w przypadku śmierci uczestnika,
- z IKE uczestnika na jego rachunek w PPE.

Wypłata transferowa nie może nastąpić, gdy uczestnik pozostaje pracownikiem pracodawcy prowadzącego program!

Natomiast zwrot środków zgromadzonych na rachunku w PPE (ich wypłata oszczędzającemu przed spełnieniem omówionych wcześniej warunków) wystąpić może tylko w dwóch sytuacjach:

- gdy nastąpi likwidacja instytucji zarządzającej środkami w ramach PPE i nie jest dokonywana wypłata transferowa,
- w przypadku likwidacji pracodawcy i niedokonania wypłaty transferowej.

W przypadku zwrotu ze środków zgromadzonych przez uczestnika w ramach PPE potrącana jest kwota równa 30% sumy składek podstawowych wpłaconych do programu. Kwota ta jest ewidencjonowana na koncie ubezpieczonego w FUS.

W przypadku **indywidualnych kont emerytalnych** wypłata może nastąpić:

- na wniosek oszczędzającego gdy ukończył 60 lat lub otrzymał wcześniejszą emeryturę i ukończył 55 lat oraz po:
 - dokonaniu wpłat co najmniej w 5 latach albo
 - dokonaniu ponad połowy wpłat nie później niż na 5 lat przed złożeniem wniosku o wypłatę środków,
- w przypadku śmierci ubezpieczonego – na wniosek osoby uprawnionej.

Po dokonaniu wypłaty nie można ponownie założyć IKE.

IKE i PPE są częścią III filara charakteryzującą się największą elastycznością w zakresie przenoszenia środków pomiędzy tymi rozwiązaniami. Wypłata transferowa z/na IKE może przebiegać w następujących kierunkach:

- z IKE w jednej instytucji na IKE w innej instytucji finansowej,
- z IKE do PPE,
- z PPE do IKE,
- z IKE zmarłego na IKE oszczędzającego.

W taki sposób może być przeniesiona jedynie całość środków zgromadzonych na IKE. Ponadto, osoba, która dokonała wypłaty transferowej z IKE do PPE, nie może w tym samym roku kalendarzowym zawrzeć kolejnej umowy o prowadzenie IKE.

Środki zgromadzone na IKE mogą być także wypłacone w gotówce przed przejściem na emeryturę i przed ukończeniem 60 lat, wówczas taki transfer nazywany jest zwrotem i towarzyszy mu potrącenie podatku od dochodów kapitałowych. Zwrot może obejmować całość lub część środków. Gdy natomiast obejmuje środki przetransferowane wcześniej z PPE na IKE, przy dokonywaniu zwrotu instytucja finansowa ma obowiązek potrącić 30% składek podstawowych wpłaconych do PPE i przekazać je na konto ubezpieczonego w FUS.

Indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego charakteryzują się natomiast możliwością wypłaty zgromadzonych na nich środków:

- ❖ na wniosek oszczędzającego, po osiągnięciu 65 lat oraz pod warunkiem dokonywania wpłat co najmniej w 5 latach kalendarzowych,
- ❖ w przypadku śmierci oszczędzającego - na wniosek osoby uprawnionej.

Środki zgromadzone przez oszczędzającego na IKZE mogą być, w zależności od wniosku oszczędzającego, wypłacone jednorazowo lub w ratach (przez co najmniej 10 lat, chyba że okres oszczędzania w ramach IKZE był krótszy). Wypłacane kwoty są opodatkowane podatkiem dochodowym od osób fizycznych (PIT) według obniżonej, liniowej stawki (10%).

Tabela nr 2. Formy i warunki wypłaty świadczeń emerytalnych w dodatkowym systemie emerytalnym w Polsce

	Pracownicze Programy Emerytalne (PPE)	Indywidualne Konta Emerytalne (IKE)	Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE)
Forma wypłaty	Wypłata jednorazowa lub wypłata ratalna	Wypłata jednorazowa lub wypłata w ratach	Wypłata jednorazowa lub wypłata ratalna (przez co najmniej 10 lat)
Wiek uprawniający do wypłaty	60 lat (w wyjątkowych przypadkach 55 lat) Automatyczna wypłata w wieku 70 lat	60 lat (w wyjątkowych przypadkach 55 lat)	65 lat
Opodatkowanie wypłaty	Nie	Nie	Tak (według preferencyjnej 10% stawki)
Możliwość wypłaty transferowej	Z PPE: - do PPE - na IKE Wypłata transferowa jest niemożliwa, jeśli uczestnik pozostaje w stosunku pracy z pracodawcą prowadzącym program.	Z IKE: - do PPE - na IKE	Z IKZE: - na IKZE
Możliwość i warunki zwrotu (wcześniejszego wycofania środków)	Zwrot całkowity jedynie w przypadku likwidacji instytucji finansowej lub pracodawcy, od wypłacanej kwoty pobierany jest podatek od dochodów kapitałowych (tzw. podatek Belki), 30% składek podstawowych przekazywanych jest na konto w I filarze	Zwrot całkowity i częściowy w dowolnym momencie, od wypłacanej kwoty pobierany jest podatek od dochodów kapitałowych (tzw. podatek Belki); jeśli wcześniej przetransferowano środki z PPE na IKE, 30% składek podstawowych przekazywanych jest na konto w I filarze	Zwrot całkowity jest możliwy w dowolnym momencie, cała wypłacana kwota jest opodatkowana

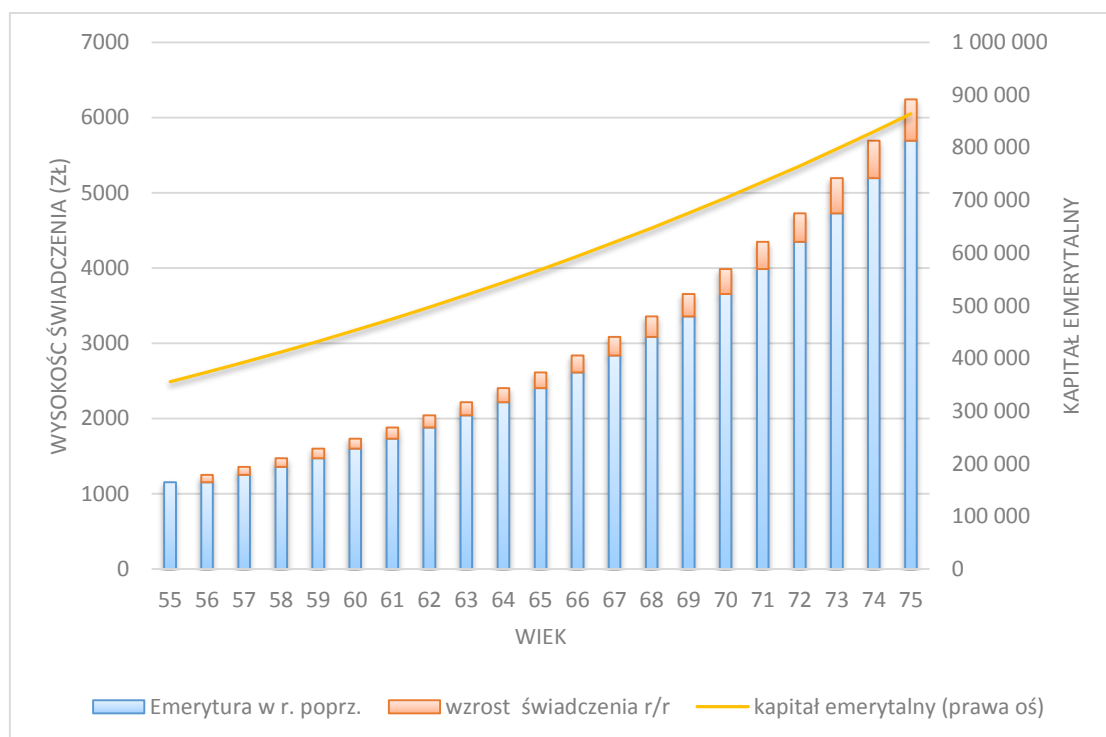
Źródło: opracowanie własne.

Poza tymi samymi dostępnymi formami wypłaty, obowiązujące rozwiązania są bardzo zróżnicowane, zwłaszcza w odniesieniu do wieku uprawniającego do wypłaty środków, zasad ich opodatkowania i możliwości przenoszenia zgromadzonego kapitału pomiędzy różnymi elementami III filara. Biorąc pod uwagę przyjęty wiek, który jest niższy niż minimalny docelowy wiek emerytalny kobiet i mężczyzn (67 lat), w obecnej formie dodatkowe zabezpieczenie pozwala uzyskać dodatkowe dochody w okresie, kiedy ubezpieczony jest jeszcze aktywny zawodowo, lub gdy zdecydował się zakończyć aktywność zawodową wcześniej, jeszcze przed osiągnięciem minimalnego wieku emerytalnego w systemie powszechnym. Zdecydowanej poprawy wymaga elastyczność dodatkowego systemu – częściowa wypłata środków jest możliwa wyłącznie w przypadku IKE, a odrębne reżimy podatkowe (TEE w przypadku PPE i IKE oraz reżim EET w przypadku IKZE) uniemożliwiają przenoszenie środków z/na IKZE.

Wiek rozpoczęcia pobierania emerytury a wysokość świadczenia

Wiek przejścia na emeryturę ma istotny wpływ na wysokość świadczenia. Z jednej strony wydłużenie aktywności zawodowej oznacza wydłużenie okresu oszczędzania i inwestowania środków, na skutek czego zgromadzony kapitał jest wyższy. Z drugiej strony opóźnianie momentu przejścia na emeryturę powoduje skrócenie okresu, w którym środki będą konsumowane. W przypadku wypłaty jednorazowej, rzadko analizuje się, na jak długi okres przy założonym poziomie świadczenia wystarczy wypłacona kwota. Różnice w wysokości dodatkowego świadczenia emerytalnego wynikające z dłużej aktywności zawodowej i późniejszego jej zaprzestania są bardziej widoczne w przypadku kalkulacji poziomu wypłat ratalnych (zwłaszcza, gdy podzielimy kapitał przez prognozowane dalsze trwanie życia) i w przypadku rent dożywotnich. Poniżej przedstawiona została dynamika wzrostu wysokości dożywotniego świadczenia emerytalnego na skutek wydłużania okresu składkowania i późniejszego konsumowania dodatkowego kapitału emerytalnego.

Wykres nr 1. Wzrost wysokości świadczenia emerytalnego na skutek wydłużania okresu składkowania i późniejszego przechodzenia na emeryturę

Założenia: Ubezpieczony rozpoczyna opłacanie składek w wieku 20 lat i i odkłada co miesiąc 10% wynagrodzenia, które początkowo wynosi 4000 zł. Stopa wzrostu wynagrodzeń oraz stopa zwrotu wynoszą 2% w skali roku.

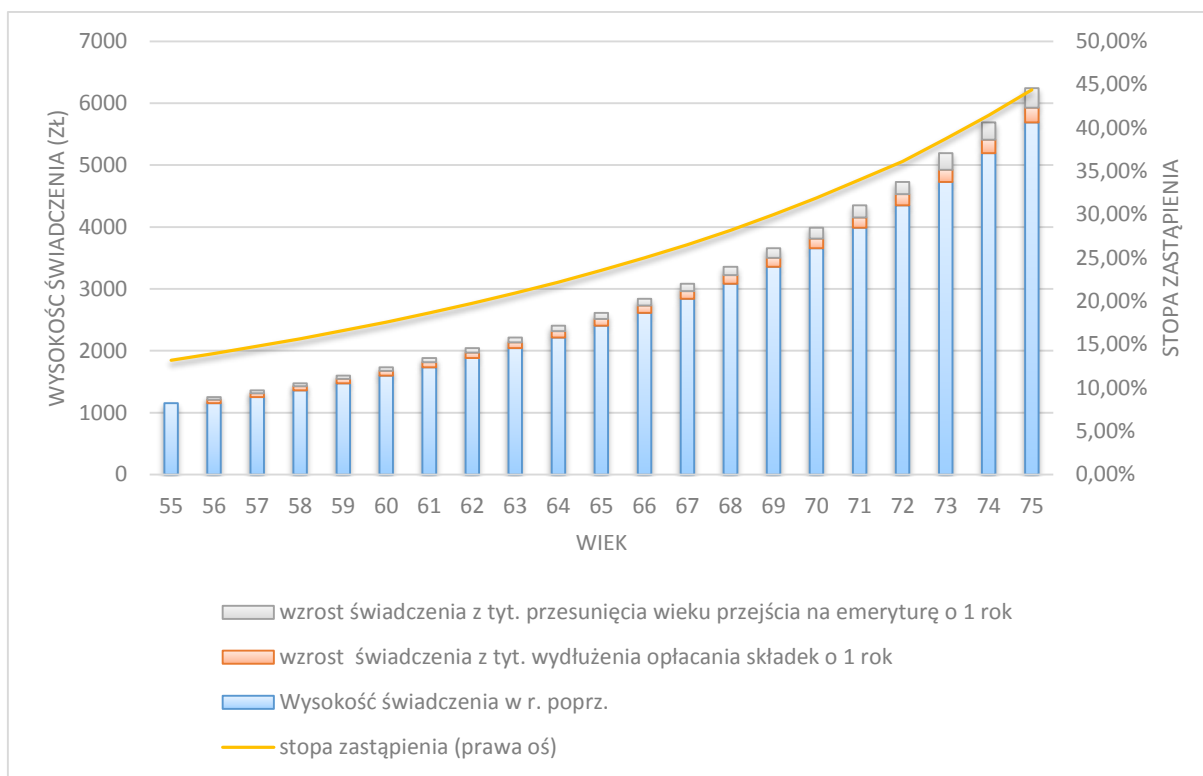
Źródło: obliczenia własne z wykorzystaniem Komunikatu Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 26 marca 2015 r. w sprawie tablicy średniego dalszego trwania życia kobiet i mężczyzn, M.P.2015.296.

Zarówno wydłużenie okresu opłacania składek, jak i późniejsze przejście na emeryturę, mają istotny wpływ na adekwatność świadczeń emerytalnych. Nawet relatywnie długi okres opłacania składek, przy zachowaniu niskiego wieku przejścia na emeryturę spowoduje wypłatę znacznie niższych świadczeń niż przy kontynuowaniu aktywności zawodowej do co najmniej minimalnego wieku emerytalnego w systemie publicznym. Przyrost kwoty miesięcznego świadczenia jest z roku na rok coraz wyższy, a dynamika wzrostu świadczenia jest większa niż dynamika wzrostu dodatkowego kapitału emerytalnego.

Kwota świadczenia dostarcza jednak jedynie częściowej informacji nt. poziomu dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego. Równie istotna jest jego adekwatność, a zatem poziom w relacji do wcześniejszych dochodów (zarobków). Dodatkowe emerytury powinny uzupełniać świadczenia z systemu bazowego do poziomu pożądanego przez indywidualnego uczestnika systemu – jednak o tym, jaki to jest poziom, powinien decydować sam zainteresowany. Na poniższym wykresie zaprezentowano, jak rośnie stopa zastąpienia brutto z systemu dodatkowego w zależności od wieku rozpoczęcia konsumowania kapitału

emerytalnego. Dodatkowo, przedstawiono wzrost kwoty renty dożywotniej w rozbiciu na dwa czynniki – wzrost wynikający z wydłużenia okresu opłacania składek oraz wzrost wynikający z krótszego przewidywanego okresu pobierania dodatkowej emerytury.

Wykres nr 2. Wzrost świadczenia i stopy zastąpienia z dodatkowego systemu emerytalnego z tytułu wydłużenia okresu opłacania składek i odłożenia momentu przejścia na emeryturę

Założenia: Ubezpieczony rozpoczyna opłacanie składek w wieku 20 lat i i odkłada co miesiąc 10% wynagrodzenia, które początkowo wynosi 4000 zł. Stopa wzrostu wynagrodzeń oraz stopa zwrotu wynoszą 2% w skali roku.
Źródło: obliczenia własne z wykorzystaniem *Komunikatu Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 26 marca 2015 r. w sprawie tablicy średniego dalszego trwania życia kobiet i mężczyzn*, M.P.2015.296.

Aktualnie wiek, po osiągnięciu którego można wypłacić dodatkowe oszczędności emerytalne bez utraty ulgi podatkowej, wynosi w Polsce 60 (PPE i IKE) bądź 65 lat (IKZE) i jest znacznie niższy niż minimalny wiek emerytalny w systemie powszechnym. Takie rozwiązanie nie odbiega znacząco od regulacji przyjętych w innych krajach europejskich (tabela 4). Biorąc pod uwagę najbliższych sąsiadów Polski, wiek uprawniający do wypłacenia środków z systemu dodatkowego jest tam o ok. 5-10 lat niższy niż minimalny wiek emerytalny. W Wielkiej Brytanii różnica ta jest jeszcze większa (do 13 lat). Takie rozwiązania sugerują, że dodatkowym system emerytalny służyć może również do łagodnego wychodzenia z rynku

pracy, np. ograniczania pracy zawodowej i rozpoczęcia konsumowania zgromadzonych oszczędności jeszcze przed przejściem na emeryturę z systemu bazowego.

Tabela nr 4. Wiek emerytalny uprawniający do wypłaty środków z dodatkowych indywidualnych planów emerytalnych a minimalny wiek emerytalny w wybranych krajach europejskich

Kraj	Minimalny wiek emerytalny w systemie bazowym*	Indywidualne plany emerytalne
Bulgaria	65 lat (M)/63 lata (K)	Brak wieku lub wiek emerytalny w systemie publicznym (środki pochodzące z wpłat pracodawcy)
Estonia	65 lat	55 lat
Niemcy	65 lat	60 lub 62 lata
Łotwa	65 lat	55 lat
Rumunia	65 lat (M)/63 lata (K)	60 lat
Słowacja	67 lat	62 lata
Wielka Brytania	68 lat	55-75 lat

* wiek uwzględniający plany jego podwyższania

Źródło: opracowanie własne na podstawie statystyk OECD oraz: Berthon J., Christoff L., Davydoff D., Fulea F., Gabaut L., Gunnarsdottir J., Houdmont A., Klages M., Kortessuoma N., Mujagic E., Prache G., Rossi M., Rutecka J., Šebo J., Silva F., Struwe K., Virdzek T., Viver J.M., [Pension Savings. The Real Return. 2015 Edition](#), Better Finance, Brussels 2015.

Koszty występujące na etapie wypłaty świadczenia

Rozwiązania objęte zachętami podatkowymi muszą podlegać nadzorowi i kontroli również pod względem poziomu występujących w nich kosztów. W przeciwnym razie potencjalne zyski mogą zostać skonsumowane przez wysokie opłaty, a straty zostaną przez nie pogłębione. Limitowanie opłat jest niezbędne, aby nie doszło do sytuacji redystrybucji środków pochodzących z dopłat bądź ulg podatkowych w kierunku instytucji finansowych. Aby ten cel osiągnąć, warto także rozważyć uzależnienie wysokości opłat od osiągniętego wyniku inwestycyjnego (tzw. *success fee*).

W kapitałowych systemach emerytalnych, poziom opłat zależy od powszechności tych rozwiązań i polityki inwestycyjnej instytucji finansowych. Im wyższy poziom uczestnictwa i większa konkurencja na rynku emerytalnym, tym niższe mogą być koszty potrącane z rachunku uczestników. Z drugiej strony, im bardziej konserwatywna polityka inwestycyjna, tym niższe koszty transakcji dokonywanych na rynku finansowym. Z uwagi na dobrowolny (w przeważającej liczbie krajów) charakter uczestnictwa w dodatkowym systemie emerytalnym, aby chronić uczestników przed nadmiernymi kosztami, wprowadzane są także regulacje

limitujące poziom opłat pobieranych przez instytucje zarządzające kapitałem emerytalnym i wypłacające świadczenia w okresie dezaktywizacji zawodowej.

Instytucje finansowe zarządzające oszczędnościami emerytalnymi pobierają generalnie dwa rodzaje opłat: opłatę od składki oraz opłatę za zarządzanie. Systemy opłat, tj. rodzaje i wysokość stosowanych potrąceń, różnią się znacznie między krajami (tabela nr 5).

Tabela nr 5. Poziom opłat w kapitałowych systemach emerytalnych w wybranych krajach OECD w 2011 r.

	Opłaty (%)			
	opłata od składki		opłata za zarządzanie	
	naliczana od kwoty składki	naliczana od wynagrodzenia	Stała	udział w zysku ponad ustalony poziom
Austria			0,50	
Czechy (1)			0,60	15,00
Estonia			1,49	
Grecja (2)			0,90	
Węgry (3)	4,50		0,80	
Izrael (4)	4,07		0,35	
Korea			0,70	
Meksyk			1,50	
Słowacja (2 filar) (5)	1,50		0,30	5,60
Słowacja (3 filar) (5)			0,083 – 0,165	
Hiszpania (programy zakładowe)			0,19	
Hiszpania (plany indywidualne)			1,44	
Turcja (6)	3,52		1,80 – 2,55	
Wielka Brytania (7)			1,50	

Uwagi: (1) Maksymalny poziom opłat dla funduszy, które nie zostały przetransferowane od stycznia 2013. (2) Opłaty stałe obejmujące jedynie wpłacane składki (*entry fees*). Dane prezentują średnie opłaty dla występujące w zakładowym zabezpieczeniu emerytalnym. (3) Opłaty maksymalne. (4) Dane dotyczą wyłącznie nowych funduszy emerytalnych. (5) Maksymalne opłaty, odpowiednio na etapie gromadzenia i konsumowania środków w dodatkowych planach emerytalnych. (6) Średni poziom opłat odpowiednio dla funduszy międzynarodowych i funduszy akcyjnych. Opłaty pobierane w innych formach mieszczą się w podanym zakresie. (7) Ustawowy limit dla jednego typu rozwiązań: *stakeholder pension plans*. Nie odnosi się do innych form (brak w nich ustawowego limitu opłat).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD.

We wszystkich przedstawionych w tabeli krajach, według danych za 2011 rok, pobierana jest opłata za zarządzanie obliczana według stałej stopy od aktywów emerytalnych. Tylko dwa analizowane kraje (Czechy i Słowacja) uzależniają wysokość tej opłaty (a właściwie jej części) od wyniku inwestycyjnego – instytucje zarządzające mają tam prawo do 5-15% udziału w zysku ponad ustalony poziom. Opłata od składki jest pobierana w mniejszości

analizowanych systemów – zauważyć można ponadto trend obniżania tej opłaty wraz z osiąganiem dojrzałości przez system emerytalny na rzecz pobierania wyłącznie opłaty od zarządzanych aktywów.

Obniżeniu ulega nie tylko opłata od składki, w ostatnich kilkunastu latach znacznie spadł także poziom stałej opłaty za zarządzanie. Potwierdzają to dane dot. niemieckiego i brytyjskiego dodatkowego systemu emerytalnego.

Tabela nr 6. Poziom opłat w kasach emerytalnych, funduszach emerytalnych i ubezpieczeniowych produktach emerytalnych w Niemczech w latach 2002-2013

Rok	Kasy emerytalne i fundusze emerytalne (% aktywów)	Ubezpieczeniowe produkty emerytalne	
		Opłaty za zawarcie umowy (% składek)	Opłata administracyjna/ za zarządzanie (% aktywów)
2002	0,251	5,6	0,40
2003	0,758	5,5	0,39
2004	1,004	5,4	0,38
2005	0,615	5,0	0,37
2006	0,439	4,5	0,35
2007	0,323	5,6	0,35
2008	0,279	4,9	0,33
2009	0,266	5,2	0,31
2010	0,247	4,9	0,30
2011	0,219	5,2	0,29
2012	0,211	5,1	0,27
2013	0,210	5,0	0,25

Źródło: Berthon J., Christoff L., Davydoff D., Fulea F., Gabaut L., Gunnarsdottir J., Houdmont A., Klages M., Kortessluoma N., Mujagić E., Prache G., Rossi M., Rutecka J., Šebo J., Silva F., Struwe K., Virdzek T., Viver J.M., [Pension Savings. The Real Return. 2015 Edition](#), Better Finance, Brussels 2015.

W Niemczech poziom opłat różni się pomiędzy poszczególnymi formami trzeciofilarowymi. Na podstawie ostatnio opublikowanych danych stwierdzić można, że najmniej kosztowne są obecnie kasy emerytalne i fundusze emerytalne, w ramach których opłaty wynoszą ok. 0,21% aktywów. Nieznacznie kosztowniejsze są formy ubezpieczeniowe, których cechą wyróżniającą jest bardziej skomplikowany system pobierania opłat (występuje w nich zarówno opłata od składki, jak i opłata za zarządzanie). Warto przy tym pamiętać, że przedstawione wartości są wartościami średnimi – w rozwiązaniach zakładających konserwatywną politykę inwestycyjną (np. funduszach obligacyjnych, a także w odniesieniu

do portfeli konstruowanych na okres dekapulacji środków) poziom opłat za zarządzanie powinien być znacznie niższy od prezentowanych wartości przeciętnych.

Wykres nr 3. Średnie opłaty za zarządzanie w funduszach emerytalnych w Wielkiej Brytanii w latach 2001-2012 (% aktywów)

Źródło: Berthon J., Christoff L., Davydoff D., Fulea F., Gabaut L., Gunnarsdottir J., Houdmont A., Klages M., Kortessluoma N., Mujagić E., Prache G., Rossi M., Rutecka J., Šebo J., Silva F., Struwe K., Virdzek T., Viver J.M., [Pension Savings. The Real Return. 2015 Edition](#), Better Finance, Brussels 2015.

Tabela nr 7. Średni poziom innych opłat operacyjnych (nieujętych w opłacie za zarządzanie) w funduszach emerytalnych w Wielkiej Brytanii

Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Poziom opłaty	0,264	0,304	0,217	0,239	0,238	0,319	0,262	0,270	0,258	0,219	0,219

Źródło: Berthon J., Christoff L., Davydoff D., Fulea F., Gabaut L., Gunnarsdottir J., Houdmont A., Klages M., Kortessluoma N., Mujagić E., Prache G., Rossi M., Rutecka J., Šebo J., Silva F., Struwe K., Virdzek T., Viver J.M., [Pension Savings. The Real Return. 2015 Edition](#), Better Finance, Brussels 2015.

W Wielkiej Brytanii główne opłaty pomniejszające wartość zgromadzonych środków to opłata za zarządzanie (*Annual Management Charge*, AMC) oraz opłaty operacyjne, w tym administracyjne. Średni poziom opłat za zarządzanie obniżył się z ok. 0,9 % w 2001 roku do poziomu ok. 0,75% w roku 2012. W kraju tym obowiązuje ponadto limit opłaty za zarządzanie w wysokości 1,5% aktywów w indywidualnych planach emerytalnych oraz limit tej opłaty w planach objętych procedurą auto-enrolment na poziomie 0,75% zarządzanych aktywów.⁵

⁵ Średni poziom opłat za zarządzanie w ramach planów objętych auto-enrolment wynosi 0,52% aktywów. J. Berthon, L. Christoff, D. Davydoff, F. Fulea, L. Gabaut, J. Gunnarsdottir, A. Houdmont, M. Klages, N.

Jeszcze niższy poziom opłat za zarządzanie występuje w Holandii (tabela nr 8) – od kilkunastu lat opłata ta utrzymuje się tam na poziomie ok. 0,2% aktywów. Tak niskie opłaty są możliwe w przypadku osiągnięcia efektów skali. Ponadto, ogromny nacisk kładzie się tam na osiągnięcie pożądanego poziomu świadczenia. Nadal występuje tam presja na obniżanie kosztów, gdyż obliczono, że ogólnego poziomu opłat o 0,1% (opłaty liczone od aktywów) powoduje wzrost świadczenia emerytalnego o 3%.⁶

Tabela nr 8. Poziom opłat pobieranych przez fundusze emerytalne w Holandii w latach 2007-2014

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Poziom opłaty (% aktywów)	0,20	0,24	0,19	0,15	0,19	0,21	0,24	0,19

Źródło: Berthon J., Christoff L., Davydoff D., Fulea F., Gabaut L., Gunnarsdottir J., Houdmont A., Klages M., Kortessluoma N., Mujagić E., Prache G., Rossi M., Rutecka J., Šebo J., Silva F., Struwe K., Virdzek T., Viver J.M., [Pension Savings. The Real Return. 2015 Edition](#), Better Finance, Brussels 2015.

Założenia nowego systemu wypłat w dodatkowym systemie emerytalnym w Polsce

Ze względu na słaby rozwój rynku rent w Polsce i uzupełniający charakter świadczeń pochodzących z III filara emerytalnego, nieuzasadnionym wydaje się wprowadzenie obowiązku zakupu renty dożywotnej dla wszystkich uczestników, którzy zakończyli etap gromadzenia kapitału emerytalnego. Obowiązek taki byłby sprzeczny z założeniem jak największej elastyczności dodatkowego systemu emerytalnego i możliwością dopasowania ścieżki uczestnictwa w nim do indywidualnych potrzeb każdej osoby. Słabo rozwinięty rynek rent (a właściwie jego brak) wiązałby się z wysoką ceną tych produktów, co byłoby jeszcze potęgowane przez zjawisko antyselekcji. Trudno także wyobrazić sobie przymuszanie do zakupu takiego produktu w sytuacji poważnej choroby oszczędzającego lub szeregu innych niepożądanych sytuacji życiowych powodujących potrzebę wykorzystania znacznych środków w stosunkowo krótkim okresie czasu.

Stąd najwłaściwszym rozwiązaniem wydaje się możliwość wypłaty środków w jednej z form (wybór należałby do oszczędzającego):

Kortessluoma, E. Mujagić, G. Prache, M. Rossi, J. Rutecka, J. Šebo, F. Silva, K. Struwe, T. Virdzek, J.M. Viver, [Pension Savings. The Real Return. 2015 Edition](#), Better Finance, Brussels 2015, s. 371.

⁶ Ibidem, s. 349.

- wypłaty jednorazowej,
- wypłaty programowanej,
- renty dożywotniej.

Wypłata jednorazowa nie zapewni ochrony przed ryzykiem długowieczności, jednak powinna być ona dostępna ze względu na dobrowolny charakter systemu i założenie osiągnięcia jak największej elastyczności, zarówno na etapie wpłaty składek, jak i wypłaty zgromadzonych środków. Aby jednak ograniczyć ryzyko skonsumowania większości środków w pierwszych latach okresu dekapitalacji, warto rozważyć wprowadzenie limitu dla jednorazowych wypłat np. do poziomu 30% czy 50% zgromadzonych środków lub w wysokości nadwyżki ponad kapitał, który pozwala na wypłatę co najmniej emerytury o określonej wysokości (minimalnej) przez okres równy przeciętnemu dalszemu trwaniu życia.

W przypadku wypłaty programowanej długość okresu wypłat powinna pozostawać w zakresie indywidualnych decyzji oszczędzającego. Aktualne rozwiązania przyjęte w PPE i IKE nie sugerują żadnej długości okresu wypłaty, natomiast w IKZE wypłata programowana może być realizowana przez okres co najmniej 10 lat. Minimalny okres wypłat nie wydaje się jednak rozwiązaniem właściwym dla dodatkowego systemu emerytalnego.

Renta dożywotnia jest jedynym świadczeniem dającym uczestnikom pełną ochronę na wypadek ryzyka długowieczności. Ponieważ aktualnie brak jest szerokiej oferty ubezpieczeniowej w tym zakresie, rozwiązanie to powinno być jedynie jedną z opcji. Dostępne formy wypłaty powinny obejmować zarówno renty terminowe, jak i dożywotnie, w tym z okresem gwarantowanym. W przypadku długoterminowego charakteru systematycznych wypłat bardzo istotną kwestią jest zapewnienie utrzymania siły nabywczej świadczeń – wypłaty powinny być indeksowane o co najmniej wskaźnik inflacji (możliwe jest także uwzględnienie udziału w zysku z lokowania aktywów).

Początkowy dopuszczalny moment wypłaty świadczeń (minimalny wiek emerytalny w systemie dodatkowym) powinien być z jednej strony dostosowany do minimalnego wieku określonego w systemie publicznym, a z drugiej strony musi pozostawać elastyczny, żeby oszczędzający mógł dostosować uczestnictwo w III filarze do swoich indywidualnych potrzeb. Pożądanym jest także ustalenie jednego progu wiekowego dla wszystkich rozwiązań (grupowych i indywidualnych) dostępnych w tej części systemu. Proponowany wiek wypłaty świadczeń z III filara na wniosek oszczędzającego to 65 lat (lub 60 lat, jeśli ubezpieczony

dokonywał wpłat przez co najmniej 10 lat lub nabył prawo do emerytury z systemu publicznego). W świetle takiego rozwiązania, oszczędności emerytalne mogłyby służyć do łagodnego wyjścia z rynku pracy i umożliwić łączenie pracy na część etatu z wcześniejszą prywatną emeryturą (jeszcze przed spełnieniem warunków do świadczenia z systemu obowiązkowego). Zakładając, że środki III-filarowe powinny finansować faktycznie co najmniej ryzyko starości, a dokładniej ryzyko niedołęstwa starczego, należy wprowadzić obowiązkową (automatyczną) wypłatę tych środków po osiągnięciu 80 lat. Wypłata środków byłaby opodatkowana według standardowej skali podatku dochodowego od osób fizycznych (model EET).

Elastyczny dostęp do środków powinien z jednej strony oznaczać możliwość wyboru wieku emerytalnego przez samego zainteresowanego (powyżej ustalonej granicy), a z drugiej strony nie może łączyć się z zamrożeniem dodatkowych oszczędności przez cały okres aktywności zawodowej. Dostępna powinna być zatem możliwość wycofania (zwrotu) całości bądź części środków przed spełnieniem warunków uprawniających do standardowej wypłaty.

W każdym momencie oszczędzania środków w ramach III filara ubezpieczony mógłby otrzymać zwrot (częściowy lub całkowity) środków wiążący się jednak z utratą ulg i dopłat podatkowych. W razie zwrotu środków wpłaconych wcześniej do III filara przez pracodawcę, część składek (np. obecny poziom 30%) mogłaby być transferowana do systemu bazowego na indywidualne konto ubezpieczonego w I filarze prowadzone przez ZUS.

Możliwość zwrotu środków w dowolnym momencie, również w pierwszych latach oszczędzania, uelastyczni tę część systemu, nie powodując niepożądanych efektów fiskalnych (oznacza bowiem jedynie odroczenie płatności podatku), a umożliwi wykorzystanie kapitału chociażby na zakup domu, edukację dzieci czy zdobycie nowych kwalifikacji zawodowych.

Literatura:

1. Berthon J., Christoff L., Davydoff D., Fulea F., Gabaut L., Gunnarsdottir J., Houdmont A., Klages M., Kortessluoma N., Mujagić E., Prache G., Rossi M., Rutecka J., Šebo J., Silva F., Struwe K., Virdzek T., Viver J.M., [Pension Savings. The Real Return. 2015 Edition](#), Better Finance, Brussels 2015
2. *Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 26 marca 2015 r. w sprawie tablicy średniego dalszego trwania życia kobiet i mężczyzn*, M.P.2015.296
3. OECD, *Pension Outlook 2015*, Paryż 2015
4. OECD, *Pensions At a Glance 2013*, Paryż 2013.
5. Oxera, *Study on the position of savers in private pension products*, Oxera Consulting Ltd., 2013.
6. Palacios R., Rofman R., *Annuity markets and benefit design in multipillar pension schemes: Experience and lessons from four Latin American countries*, World Bank, March 2001
7. Rutecka J., *Wyplata świadczeń emerytalnych z kapitałowej części systemu emerytalnego w Polsce*, „[Wiadomości Ubezpieczeniowe](#)”, nr 4/2012
8. *SEB Baltic Pension Outlook 2015-2015. Population Ageing Challenge*, SEB, November 2015
9. *Study on the position of savers in private pension products*, Oxera Consulting Ltd., 2013